

Küresel İdare Hukuku Üzerine Süregelen Tartışmalar: Bir Literatür İncelemesi

Current Discussions on the Emerging Global Administrative Law: A Literature Review

Kamala Valiyeva* , Yücel Oğurlu** , Nurhan Yaprak***

Öz

Küresel İdare Hukuku (KİH) çalışmaları, geleneksel devlet merkezli yönetim ve idare hukuku yaklaşımına karşı artan muhalefetten ortaya çıkmıştır. KİH perspektifine göre, küresel düzenleyici rejimlerin hızla çoğaldığı bir ortamda, ulus-devletler kaçınılmaz olarak mevcut ulusal yasal alanın, devlet kurumlarının ve idarenin dar veya içe dönük yapısını daha fazla dışa dönük bir yapıya dönüştürecektir. Böyle bir yaklaşım, devlet merkezli paradigmanın yerine küreselci bir modelin geçeceğini öngörmektedir. Dahası, bu model içinde devlet egemenliğinin sınırlanmasıyla birlikte küresel düzenleyici rejimler aracılığıyla devletlerin küresel erişim kapasitesinin artacağı savunulmaktadır. Bu çerçevede mevcut kapsamlı literatürün incelenmesine dayanan makale, ortaya çıkan KİH çalışmalarının ana bağlamını, klasik hukuk yaklaşımları ve ilkeleri açısından yarattığı tartışmaları ve temel sorunları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde KİH projesinin ortaya çıkışı, “devlet merkezli yönetimden” “ulusüstü” ya da “ulusötesi” bir yönetime evrilen değişim ve bu kapsamda ortaya çıkan tartışmalar ele alınacaktır. Bu noktada, ayrıca, “dünya devleti” ile “dünya hükümeti” üzerine gelişen tartışmaların, ulus-devletlerin ve egemen yetkilerini sınırlamaya yönelik bir tuzak olma potansiyeli irdelenecektir. KİH çalışmalarının devlet ve egemenlik kavramlarının dönüşümü üzerindeki etkisinin neler olduğu tartışmalarının yanı sıra küresel idare hukuku bağlamında ortaya çıkan meşruiyet sorunu irdelenecektir. Makalenin ikinci bölümü, KİH üzerine gelişen akademik çalışmaların temel sorunlarının ve teorik kaygılarının neler olduğunun belirlenmesine odaklanacaktır. Bu doğrultuda makale, öncelikle küresel yönetişimin gelişmesiyle yeni bir boyut kazanan “ulusal idare hukuku” ile “uluslararası idare hukuku” ikiliğini inceleyecektir. Ardından KİH projesini tetikleyen ana etkenler tespit edilecektir. Bu çerçevede “küresel idare” ve “küresel idari alan”, “küresel hukuk” ve “küresel hukuk alanı” gibi kavramlar ana hatlarıyla açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Küresel idare hukuku • Küresel hukuk • Küresel idare • Küresel hukuk alanı • Yönetişim

Abstract

Global administrative law (GAL) studies have emerged from the growing opposition to the traditional state-centered administration and administrative legal approach. According to the GAL perspective, nation-states will inevitably transform the narrow or inward-oriented structure of the existing national legal space, state institutions, and administration into

* **Sorumlu Yazar:** Kamala Valiyeva (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: kvaliyeva@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0002-7551-8555

** Yücel Oğurlu, (Prof. Dr.), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: yogurlu@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0001-7922-9841

Bu sayının misafir editör olan Prof. Dr. Yücel Oğurlu, bu makalenin hakem denetimi dahil olmak üzere hiçbir editöryal aşamasında görev almamıştır.

*** Nurhan Yaprak, (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: nyaprak@ticaret.edu.tr ORCID: 0000-0002-4444-7838

Atrf: Valiyeva, Kamala, Oğurlu, Yücel, Yaprak, Nurhan “Küresel İdare Hukuku Üzerine Süregelen Tartışmalar: Bir Literatür İncelemesi” (2023) 21 İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi 41. <https://doi.org/10.26650/ihid.21.002>

a more outward-looking construction under the circumstances of the proliferating global regulatory regimes. Such an approach envisions the replacement of the state-centered paradigm with a globalist model that will allow states to ensure their global reach. Against this backdrop, the current paper aims to determine the prime context of the emerging GAL studies, the debates they have generated in terms of classical legal approaches and principles, and the main issues they attempt to address as a nascent discipline based upon an examination of the extensive current literature. The first section of the study will discuss the emergence of the GAL project within the scope of the evolving shift from a state-centered administration to a supra-national or trans-national administration. In this sense, this section will appraise the quintessence of the dichotomy between world state and world government. Furthermore, this section of the paper will scrutinize the potential such discussions have to constitute a trap for nation-states by constraining their sovereign prerogatives. In addition to examining the consequences GAL studies have had on transforming the conventional concepts of state and sovereignty, this paper will also dissect the issue of legitimacy in the context of global administrative law. The second section of the paper will identify the main issues and theoretical concerns of the evolving scholarship on GAL. In so doing, the paper will examine the dichotomy between national administrative law and international administrative law, which acquires a new dimension alongside the development of global governance. Subsequently, the article will elucidate upon the main factors that triggered the GAL project and will briefly outline within this framework, the concepts of global administration, global administrative space, global law, and global legal space.

Keywords

Global administrative law • Global law • Global administration • Global legal space • Governance

Giriş

Klasik idare hukukunun iç hukukta gelişmesi súrerken devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu bölgesel veya kúresel teşkilatların uluslararası ya da uluslar ústú bağlayıcılığı olan kúresel bir hukuk sistemi kurulması sorunu veya buna ihtiyaç olup olmadığı veya mümkün olup olmadığı gibi sorular tartışılması gereken konulardandır. En fazla idare hukuku araç ve yapılarına benzeyen ve kúresel idare hukuku adıyla ifade edilen bu yeni bir hukuk alanı klasik idare hukukunun kavram ve araçlarıyla gelişmeye başlamış olsa da konu hakkındaki tartışmalar da sürmektedir.

Devletin idari alandaki işlevlerinden olan işlem ve eylemlerin giderek daha fazla kúresel düzeyde icrası, siyasete ve hukuka yön veren kavramlara ilişkin paradigma-ları da sorgulanır hale getirmektedir. Bu bağlamda, kamu otoritesinin kullanımının, uluslararası düzeye taşınması girişimleri için en başta demokrasi ve anayasacılık kavramları anlam dönüşümüne maruz kalmaktadır¹. Benzer Şekilde, i/ulusal hukuk ve politikanın temelini oluşturan düşünce yapılarının, kúresel yönetişim konsepti ve yükselen kúresel idare hukuku literatürü bağlamında gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanarak klasik devlet ve hukuk yaklaşımlarının açıklayıcı değerini kaybettiği iddiaları ileri sürülmektedir.

Nitekim kúreselleřme, devletlerin varlıklarını birbirinden tecrit içinde srdrmele-rini giderek imknsız kılmakta; uluslararası ve uluslarüstü düzeydeki düzenlemelerin yayılmasını teşvik etmektedir. 1945'ten itibaren uluslararası kuruluşların sayısında muazzam bir artış olmuş, devlet yönetimleri ile uluslararası teşkilatlar arasındaki iliř-kilerin alanı ve konuları çoğalmış ve yeni kúresel yönetim ağları geliřmiřtir². Tüm bu gelişmelerin işığında, kamu hukukunun devlete bağlı olduğunu, bu nedenle her devletin kendi kamu hukukuna sahip olduğunu ve farklı ulusal hukuk alanları ara-sında bir bağlantı olmadığını savunan klasik yaklaşımın söz konusu yeni gelişmeler karşısında nasıl konumlanacağı problematiği ortaya çıkmıştı. İşte tam da bu noktada kúresel idare hukuku tartışmaları ortaya çıkmaktadır.

Kúresel idare hukukuna (bundan sonra KİH olarak kısaltılacaktır) ilişkin alış-malar, kamu hukuku kültürünün temelinde yer alan ulusal/devletçi klasik tarza karşı durma eğiliminden doğmuştur. Bu çalışmaların temel mantığı ve yaklaşımı, ulusal hukuk kültürlerinin değişen dünyada düzeni çerçevesinde gözden geçirilmesini ve bunun etrafında gelişen düşünce yaklaşımlarını hem bölgesel hem de uluslararası platformlarda incelenmesini sağlamaya odaklıdır. Temel amaçları, ulusal hukuk sis-temlerinin karşılıklı faydalanma içinde gelişmesini sağlamaktır. Dolayısıyla, KİH çalışmalarının sunduğu genel yaklaşıma göre, ulusal hukuk ve devlet kurumları yerel

¹ Nico Krisch, 'The Pluralism of Global Administrative Law' (2006) 17 *The European Journal of International Law* 247-248.

² Lorenzo Casini (a), 'Global Administrative Law Scholarship' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 548.

ve dar görüşlü olmaktan çıkıp çok daha dışa dönük olmalılar. Bu kapsamda, devlet-merkezli paradigmanın yerine küreselci bir paradigmanın geçeceği öngörülmekte ve mevcut hukuk ve devlet sisteminin teorik ve organik yapısına dair bütün çalışmaların ulusal düzeyden küresel düzeye geçişinin söz konusu olacağı ileri sürülmektedir³.

KİH üzerine yapılan çalışmalar tam olarak uluslararası olguları çeşitli perspektiflerden ve farklı merceklerden incelemeye çalışan bir uluslararası çalışma grubu ve bir dizi araştırma projesi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Özellikle, küreselleşmenin hukukla ilgili doğurduğu sonuçları açıklamak, anlamak ve anlamlandırmak için en uygun çerçeve yaklaşımın ne olduğunu tespit etmeye yönelik akademik çalışmalar başlatılmıştır⁴.

Böylece, 2000’li yıllardan itibaren dünyanın çeşitli üniversitelerinde küreselleşmenin klasik hukuk anlayışı ve uygulamaları üzerindeki etkisini anlamının yanında, küresel idare hukuku, küresel anayasacılık, gayri resmi uluslararası hukuk yapımı ve ulusötesi hukuk düzenleri gibi uluslararası araştırma projeleri ve çalışma grupları ortaya çıkmış ve konu üzerine kapsamlı bir literatür gelişmiştir. Bu literatür üç önemli niteliğe sahiptir. Birincisi, tahlil edilen konunun özünü doğrudan gerçekliğe bağlı olarak gelişen küresel idare hukuku olgusu oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, bu çalışmaların analitik çabası, küreselleşme ile birlikte değişen devlet ve hukuk sisteminin yeniden anlamlandırılması ile ilgilidir. İkincisi, bu disiplin, farklı üniversite ve düşünce kuruluşlarının katılımını içeren bir küresel ağ olarak gelişmektedir ve bu çalışmaların Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ayağı mevcuttur. Bunun yanında, gelişmekte olan ülkelerin de tedricen bu çalışmalara katılımı gözlemlenmektedir⁵. Son olarak KİH etrafında gelişen literatürün farklı disiplinleri entegre etmeye çalışan çok-disiplinli bir yöntemle dayanarak geliştiğini ifade etmek gerekir⁶.

Makale, gelişmekte olan KİH çalışmalarının arka planını, klasik hukuk yaklaşım ve ilkeleri açısından doğurduğu tartışmaları ve yeni bir disiplin olarak çözmeye çalıştığı temel problematiğinin olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk kısmında KİH çalışmalarının ortaya çıkışı, devlet merkezli idareden devlet-üstü ve devlet-ötesi bir idareye doğru evrilen bir süreç kapsamında ele alınacaktır. Bu bağlamda gündeme gelen “dünya devleti” ile “dünya hükümeti” tartışmalarının mevcut ulusal ve uluslararası hukuk sisteminin çekirdeğini oluşturan egemen devletlere karşı bir tuzak oluşturup oluşturmadığı sorgulanacaktır. İkinci kısmın odak noktası, KİH üzerine gelişen akademik çalışmaların ele aldığı başlıca problematikleri irdelemektir.

³ Cassese Sabino, ‘What is Global Administrative Law and Why Study It?’ in Sabino Cassese, Stefano Battini, Elisa D’Alterio, et al. (eds), *Global Administrative Law: An Italian Perspective* (European University Institute, Florence 2012) 1-2.

⁴ Casini (n 2) 548.

⁵ 2004 yılında yayınlanan Küresel İdare Hukuku Manifestosunun farklı hukuk geleneğine sahip ülke ve kıtalardan gelen akademisyenler tarafından yazılmış olması bu bağlamda manidardır.

⁶ Casini (n 2) 555-563.

1. Küresel İdare Hukuku Projesi ve Ortaya ıkışım Tetikleyen Etkenler

İdare hukuku, ülkelerin diğer bir ülkeden hukuk iktibası sonrasında bile en fazla milli karakterde şekillenen ve yerli özellikleri baskın olan bir alandır. Diğer bir ülke hukukunun bütünüyle alınması halinde de idare hukuku içtihadı bir hukuk dalı olmasđ bakımından kendi gelişmesini milli/ulusal argüman ve gerekçelerle besleyerek sürdürür.

Avrupa’da, özellikle de 18. yüzyıldaki siyasi, sosyal ve hukuki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Fransız İdare Hukukunun Avrupa’dan Asya ve Kuzey Afrika’ya kadar etkileri olmuştur. Fransız İdare Hukuku ve 1799 yılında kurulan *Conseil d’Etat* tarafından geliştirilen içtihadın ağdaş İdare Hukuku bakımından önemli bir mehoz/kaynak olduğu kuřkusuzdur⁷. Fransız İdare Hukukunun tamamen bağımsız gelişen Anglo-Sakson hukuk anlayışından farklı olduğu, bununla birlikte Avrupa Birliği hukukuna etkileri ile dolaylı olarak iki farklı hukuk sisteminin de birbiriyle etkileşime girdiğini ifade etmek gerekir.

Pozitif hukuk, modernitenin hukuktaki sembolüdür ve modern devletin, milli ekonomileri ve milli siyasi toplulukları önce inşa ederek, sonra da düzenleyerek toplumu yeniden inşa etme iradesinin hukuk terimleriyle ifadesidir. Bununla birlikte, pozitif hukukun kendi kendini icra ettiği söylenemez. Birçok açıdan, düzenleyici normların biçimi ve özü üzerine devlet ve toplum arasındaki karmaşık bir müzakere sürecinde pozitif hukukun sadece bir ‘açılış kumarı’ olduğu ifade edilmiřtir⁸. Bundan, modernizm ile inşa süreci yan yana gelişen ‘ulus devlet’ modelinin dayandığı pozitif hukukun toplumla bir anlaşma üzerine kurulması ve ‘ulus’un ekonomisi ve siyaseti ile birlikte hukukunun da birlikte gelişmesi anlaşılmalıdır.

Pek çok bilim adamđ, çıkarlardan ziyade değerleri yansıttığı ve dolayısıyla kısa vadeli ekonomik faktörler tarafından şekillendirilmesinin daha az olası olduğu için, kamu hukukunun şirketler veya özel hukuktan daha az yakınlaşma görmesi gerektiğini savunmuştur. Schwarze, idare hukukunu ‘milli karakter’ olarak ifade etmekte ve dolayısıyla göreceli olarak değişikliğe açık olmadığı şeklinde geleneksel argümanlarını listelemektedir⁹. Schwarze’in yanında, Lindseth de idare hukukunun ‘milli özellikleri’ ifade ettiğini ve bu sebeple nispeten değişime kapalı olduğu şeklindeki klasik argümanları sıralamıřtır¹⁰.

⁷ Frdric Rolland, L’historicit du droit administratif français à l’preuve de la pratique juridique, 2 *Revue Juridique de l’Ouest* Année (2007) 113-156 <https://www.persee.fr/doc/juro_0990-1027_2007_num_20_2_2913#juro_0990-1027_2007_num_20_2_T1_0113_0000> Son erişim tarihi 5 Kasım 2022.

⁸ Peter Lindseth, ‘Always Embedded Administration: The Historical Evolution of Administrative Justice as an Aspect of Modern Governance’ in Christian Joerges, Bo Strath and Peter Wagner (eds), *The Economy as a Polity: The Political Constitution of Contemporary Capitalism* (Routledge, London 2020) 306-307.

⁹ Jürgen Schwarze, ‘Enlargement, the European Constitution, and Administrative Law’ (2004) 53 *International & Comparative Law Quarterly* 969-984.

¹⁰ *ibid.*

Bu gerçeklerle birlikte, geçtiğimiz yüzyılda o zamana kadar hiçbir şekilde gerçekleşmemiş olan hızlı bir etkileşim içinde hukuk, milli sınırların ötesine taşarak diğer ülkeleri, bölgeleri ve hatta bütün dünyayı etkileme boyutunda bir açılım yakalamıştır. Tarih boyunca ticaretin hukuk ilişkilerinde “benzeşmeyi” ve yakınlaşmayı sağlayan itici gücü Fenikelilerden Romalılara, Cenevizlilerden Osmanlı Devleti’ne kadar diğerlerinin hukukunu öğrenme ve gerektiğinde alma yönünde bir eğilimi geliştirmiştir. Osmanlı Devleti döneminde gönüllü olarak ticarete uyumlaştırma adına, Fransa’dan alıntıyla ilk iktibas olarak bilinen 1878 tarihli Ticaret Nizamnamesi ve onu izleyen idare hukuku alanındaki iktibaslar tipik örneklerdendir.

Dünyanın diğer bölgelerinde ise örneğin Afrika, Güney Amerika ve Uzak Asya’da kolonilere zorunlu olarak ihraç edilen Avrupa hukuku ile Rusya’nın haki-miyet kurduğu topraklara ihraç ettiği Çarlık dönemi hukuku ve daha sonra Sovyet Hukuku diğer bir hukukun aktarımı veya hukuklar arasında yakınlaşma sonuçlarını doğurmuştu.

1945 yılından günümüze kadarki dönemde ise bir yandan BM tarafından oluşturulmaya çalışılan devletler arası hukuk ile bölgesel bir hukuk olarak adlandırılabilen AB hukuku çevresini etkilemeye devam eden iki ayrı düzlemdeki hukuk alanlarıdır.

KİH disiplinin yoğun olarak hem Avrupalı (İtalyan hukuk okulu başta olmak üzere) hem de Amerikalı hukukçular tarafından çalışılmaya başlaması, 2000’lerden itibaren söz konusu olmaya başlamış ve kamu hukuku alanında meydana gelen en önemli gelişmelerden birini teşkil etmiştir. Bu disiplin, tedrici ve yayılcı bir gelişim yolu izlemiştir. Bazı değerlendirmelere göre, KİH çalışmaları aynı zamanda AB hukuku çalışmalarının mantıksal uzantısıdır ve AB hukukunu daha geniş dünya bağlamına entegre etmeye ve devletin ötesinde hukuk sisteminin nasıl bir görünümüne sahip olabileceğini anlamaya odaklı bir akademik çabadır¹¹.

Bu noktada ifade etmek gerekir ki genel hukukunun eski ancak hala süregelen bir tartışması olarak küresel devletler hukukunun olup olmadığı, BM hukuk çalışmalarının ve BM sözleşmelerinin böyle bir iddiayı yeterince destekleyip desteklemediği tartışmaları henüz kapanmamıştır. Bu konuda BM ve onun çevresinde şekillenen ve genel kabul gören küresel bir devletler hukukunun oluşmadığı Ruanda, Irak ve Bosna vb. örnekleri üzerinden açıklanarak BM yaptırım sisteminin yavaş işleme ve yetersizliği gibi mesnetlere dayandırılmaktadır.

“Küresel idare hukuku” tezi ve çalışmalarının başarılı bir örnek olarak AB hukuku üzerinden örneklenmesi durumunda da şu hususa dikkat etmek gerekecektir. Her ne kadar AB hukuku Avrupa kıtasında üye devletlerle sınırlı bir coğrafi alanda “doğrudan uygulanabilirlik” özelliği taşısa da küresel ölçekte değil, bölgesel bir hukuk

¹¹ Cassese (n 3) 1.

olduğunda kuşku yoktur. Bununla beraber, AB hukukunun kıtanın sınırları dışında geniş bir alanda etkileşim doğurduğunu da gözden irak tutmamak gerekir.

Terim olarak küresel idare hukuku, hukuk çalışmaları metinlerinde ilk kez 2002 yılında düzenlenen bir uluslararası sempozyum bildirimlerini içeren *Administrative Law Review* dergisinin özel sayısında kullanılmıřtır¹². Başlangıçta, KİH alışmaları çoğunlukla uluslararası kurumların artan rolüne, küresel yönetişime ve küreselleşen yargı olgusuna odaklanmıştı. Doğrudan idare hukukunun küresel boyutu üzerine odaklanma ise 2004 yılında New York niversitesi profesörleri Richard Stewart ve Benedict Kingsbury tarafından yönetilen bir araştırma projesi çerçevesinde söz konusu olmuş ve bu sayede küresel idare hukuku (GAL veya *Global Administrative Law*) terimi hukuk literatürünün önemli bir parçası haline gelmiştir.¹³

Derinleşen küreselleşme ile birlikte küresel düzenleyici sistemlerin ve kurumların yayılması, KİH çalışmalarının gündeme gelmesi ve öneminin artması açısından önemli ve belirleyici bir hususu olmuřtur¹⁴. Diğer bir deyişle, KİH'in ortaya çıkışını tetikleyen etken, giderek artan karşılıklı bağımlılığın sonuçlarını yönetme doğrultusunda oluşturulan hükümetlerarası düzenlemelerin sayısındaki artış ve bu sayesinde "idarenin" erişim kapasitesinin genişlemesi olmuřtur¹⁵. Bu anlamda, küreselleşen idarenin erişebileceği alanlar güvenlik, kalkınma ve gelişmekte olan ülkelere yapılan mali yardımlar, evre, bankacılık ve mali düzenlemeler, ekonomik yaptırım politikaları, telekomünikasyon, ürün ve hizmet ticareti, fikri mülkiyet, çalışma standartları, hava ve deniz taşımacılığı, tarım, gıda, posta hizmetleri, uzayın kullanımı, nükleer enerji, mülteciler de dahil olmak üzere sınır aşan insan hareketlilikleri ve bunun gibi diğer konuları içermektedir. Başka bir deyişle, küresel düzenleyici sistemlerin kapsadığı konu yelpazesinin genişliği, küresel düzenlemenin yoğunluğunu göstermektedir. Cassese'nin ifadesi ile günümüz dünyasında "küresel düzenlemelerin dokunmadığı hiçbir insan faaliyet alanı kalmamıştır"¹⁶.

Belirtilen kapsamda, uluslararası anlaşmalar ve hükümetlerarası gayri resmi işbirliği ağları aracılığıyla çeşitli ulusötesi düzenlemeler yapılmış veya düzenleyici işbirliği sistemleri kurulmuştur. Bu nedenle birçok düzenleyici karar alma mekanizması, ulusal düzeyden küresel düzeye tařınmıřtır¹⁷. Ayrıca, bu tür bir düzenlemenin

¹² Charles Koch, 'Introduction: Globalization of Administrative and Regulatory Practice' (2002) 54 *Administrative Law Review* 411.

¹³ Gelişen literatür çerçevesinde küresel idare hukukuna ilişkin güncel çalışmalar en çok *Institute for International Law and Justice* (IILJ) tarafından yayımlanan eserlerde ortaya çıkmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. <<https://www.iilj.org/>>

¹⁴ Stefano Battini, 'The proliferation of global regulatory regimes' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 46-49.

¹⁵ Benedict Kingsbury, Nico Krisch & Richard B. Stewart, 'The Emergence of Global Administrative Law' (2005) 68 *Law and Contemporary Problems* 16.

¹⁶ Sabino Cassese, 'Administrative Law Without the State? The Challenge of Global Regulation' (2005) 37 *International Law and Politics* 671.

¹⁷ Benedict Kingsbury, Nico Krisch & Richard B. Stewart, 'The Emergence of Global Administrative Law' (2005) 68 *Law and Contemporary Problems* 16-17.

oluşturulması ve uygulanması, uluslararası örgütler, ulusal hükümetler ve iç hukuk denetim mekanizmalarının doğrudan kontrolü altında olmayan gayri resmi “ulusötesi idari organlar” tarafından belirlenir ve yürütülür¹⁸. Dolayısıyla, farklı konular bağlamında devletlerin sınırları ve işlevleri örtüştüğünde ve/veya çatıştığında ulusal hükümetler, düzenleme yetkilerini küresel kamu otoritelerine ve küresel düzenleyici kuruluşlara bırakmaktalar¹⁹.

Uluslararası veya hükümetlerarası kuruluşlar olarak adlandırılan küresel düzenleyici kurumların kurulması ve giderek daha da yaygın hale gelmesi, tam da bu ihtiyacın sonucudur. Küresel düzenleyici kurumların mevcut sayısının Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olan 191 devletten fazla olması bu anlamda manidardır²⁰. Ayrıca, çeşitli sektörlerde birden fazla küresel ölçekte düzenleyici otorite²¹ bulunmakta olup, her bir kurumun aynı düzenleme alanı içerisinde farklı bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu tür kurumları koordine etme ihtiyacı, 1996 yılında Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Örgütü (IOSCO)²² ve Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliği (IAIS)²³ arasında Basel Bankacılık Denetim Komitesi (BCBS) himayesinde kurulan Ortak Forum (*Joint Forum*) gibi çeşitli kuruluşların katıldığı ek organların oluşturulmasına yol açmıştır²⁴.

Krisch, bütün bu gelişmelerden yola çıkarak mevcut küresel düzenleyici sistemlerin çokluğundan bahsetmekte ve bu nedenle kamu hukuku açısından devletin merkezi konumunun bir yanılsama haline geldiğini ileri sürmektedir²⁵. Ancak bunun, küresel hukuk düzeninin devletin yerine geçtiği anlamına gelmediği, daha ziyade, küreselleşme ortamında ulusal kamu otoritelerinin kendi seslerini daha etkin duyurabilmeleri

¹⁸ ibid

¹⁹ Cassese (n 15) 671-672; Küresel düzenleyici kuruluşları, iç hukuktaki göreceli olarak yeni sayılan Bağımsız İdari Otoriteler (Düzenleyici Kurullar, Üst Kurulla, Regülasyon Kurumları) ile benzer özellikler taşıyan ancak coğrafi anlamda devlet sınırları ile sınırlanamayan küresel nitelikte faaliyet gösteren kuruluşlar olarak görmek bu kuruluşları anlamayı kolaylaştıracaktır.

²⁰ Sabino Cassese, ‘Governing the World’ in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 504.

²¹ Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ve Uluslararası Deniz Tabanı Otoritesi (ISA), Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS) gibi denizlerin kullanımını düzenlemektedir. Çevre ile ilgili sorunlar, Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi – Temiz Kalkınma Mekanizması (UNFCCC-CDM), Küresel Çevre Tesisi (GEF) ve bunlarla ilgili olan uygulama organları – Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından düzenlenmektedir. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Finansal İstikrar Forumu (FSF), Finansal İstikrar Enstitüsü (FSI), Ödeme ve Uzlaşma Sistemleri Komitesi, Egmont Grubu, Kara Para Aklama Mali Eylem Görev Gücü (FATF), Uluslararası Menkul Kıymetler Komiserleri Örgütü (IOSCO), Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliği (IAIS) ve Uluslararası Muhasebe Standart Kurulu (IASB) gibi ekonomik ve finansal alanda birçok organ faaliyet göstermektedir.

²² OSCO (*International Organization of Securities Commissions*) dünyanın menkul kıymetler ve vadeli işlem piyasalarını düzenleyen kuruluşların birliğidir. Üyeler, tipik olarak, ulusal bir yargı alanındaki birincil menkul kıymetler ve vadeli işlem düzenleyicileri veya her ülkenin ana mali düzenleyicisidir.

²³ IAIS (*International Association of Insurance Supervisors*) dünyanın sigorta primlerinin %97’sini oluşturan 190’dan fazla yargı bölgesinden sigorta denetçilerinin gönüllü üye olduğu kuruluştur ve sigorta sektörü için uluslararası standartları belirlemektedir.

²⁴ 1996’da kurulan Ortak Forum, finansal yatırım ortaklıklarının düzenlenmesi de dahil olmak üzere bankacılık, menkul kıymetler ve sigorta sektörlerini kapsayan ortak konularla ilgilendir. Bu kuruluş, her bir denetim bölgesini temsil eden eşit sayıda kıdemli banka, sigorta ve menkul kıymetler denetçisinden oluşur

²⁵ Krisch (n 1) 263-264.

için küresel idari organlara olan ihtiyaçlarının arttığı anlamına geldiği ve böylece devlet idarelerinin küresel erişim kapasitelerinin yükseldiği vurgulanmaktadır²⁶.

Küresel idari organlar, hükümetlerarası resmi düzenleyici kurumlar, hükümetlerarası resmi olmayan düzenleyici ağlar ve koordinasyon düzenlemeleri, uluslararası hükümetlerarası bir rejime dayanarak faaliyet gösteren ulusal düzenleyici kurumlar, karma kamu-özel düzenleyici kurumlar ve belirli kamusal öneme sahip ulusötesi yönetişim işlevlerini yerine getiren düzenleyici kurumlar da dhil olmak üzere farklı Őekillerde ortaya ıkabilmektedir²⁷. Bu bağlamda, küresel düzeyde düzenleyici rejimler arasındaki önemli farklılıklara işaret edilmektedir: bazıları sadece devletlerin eylemleri için bir ereve sağlarken, diğerleri yerel kurumlar için kılavuzlar oluşturmaktadır. Bazılarının kendi uygulama mekanizmaları varken diğer bazıları ise uygulama için ulusal veya bölgesel otoriteleri kullanırlar. Bir kısmı anlaşmazlıkları zmek için yargı organlarını kullanırken diğer kısmı müzakere, uzlaşma veya arabuluculuğa bařvurmaktadır²⁸.

2. KİH alışmaları Bağlamında “Ulusal İdare Hukuku” – “Uluslararası İdare Hukuku” İkililiğinin Yeni Boyut Kazanması

Peki, küresel düzenleyici kuruluşların artışıyla ortaya atılan bu yeni terim yeni bir olgunun tezahürü müdür yoksa mevcut bir olguya yeniden veya farklı bir mercekten bakma girişimi midir? Bir diğer soru, KİH alışmaları, “ulusal idare hukuku” ile “uluslararası idare hukuku” arasında yapılan ayırma yeni bir boyut kazandırma girişimi midir? Casini’ye göre küresel idare hukuku, 21. yüzyılda ortaya ıkmiş olsa da “uluslararası düzeyde işleyen idare hukuku” olgusunun meydana gelmesi, 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır²⁹. Nitekim, küresel idare hukuku olgusu 19. ve 20. yüzyıllarda hukuklar tarafından “uluslararası idare hukuku” başlığı altında ele alınan konuların çoğunu kapsar ve ulusal idari kurumların bazı faaliyetleri ve uluslararası örgütlerin birçok faaliyeti de dahil olmak üzere tamamen yerel/ulusal bir bağlamın ötesinde “idareyi” neyin oluşturduğuna dair bir bakış açısıyla hareket eder³⁰. Bu tasnif ve nitelendirmenin karşısında “küresel idare hukuku” iddiasının “uluslararası idare hukuku” teriminin anlam ve içeriğine göre daha geniş olduğu ve daha farklı uluslararası ilişikiler ve politika ile ilgili olduğunu söylemek gerekir.

Uluslararası idare hukukunun gelişiminin temelinde Alman hukuk profesörü Karl Alexander Neumeyer (1869-1941) yer almaktadır. Kavram, idare hukukunun evre

²⁶ Cassese (n 15) 673.

²⁷ Kingsbury Benedict, Nico Krisch and Richard B. Stewart, ‘Foreword: Global Governance as Administration: National and Transnational Approaches to Global Administrative Law’ (2005) 68 *Law and Contemporary Problems* 20-23.

²⁸ Paul Craig, *UK, EU and Global Administrative Law. Foundations and Challenges* (Cambridge University Press 2015) 576-577.

²⁹ Casini (n 2) 550.

³⁰ *ibid* 551.

yönetimi ile ilgili alt başlıkları çerçevesinde önerilmiştir. *Internationales Verwaltungsrecht* (Uluslararası İdare Hukuku) başlıklı dört ciltlik kapsamlı ve öncü eserinde, Neumeyer farklı hukuk dalları arasındaki “bağdaşmazlık” perspektifinden yola çıkarak yeni bir yaklaşım önermişti. Buna göre, uluslararası özel hukuk ile usulü bağdaştırmak için idare hukukunun ulusötesi yönlerine uygulanabilir yeni bir “birleşik kurallar sisteminin” geliştirilmesi gerek. Bu bağlamda, yaklaşımının kamu yönetiminin farklı sektörleri açısından pragmatik değerini göstermek için Neumeyer, günümüzde “ulusötesi çevre hukuku” olarak nitelendirilebilecek hukuki bir tahlil sunmuştu. Kitabın sınır aşan ortak su kaynakları ve su gücü ile ilgili bölümünde yazarın daha önceki “uluslararası idare hukukunda su kullanımları” başlıklı (1915) çalışmasına dayanarak katı ülkesel egemenliği veya sınırlar egemenliği ilkesini eleştirmekte ve farklı ulusların kesişen hukuk çıkarlarının karşılıklı sağlanması gerektiğini savunmaktadır³¹. Neumeyer ayrıca, maden kaynaklarının sınır aşan düzenlemesi, tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık ve canlı deniz kaynaklarının yönetimi ve korunması gibi alanlarda da uluslararası hukuk kurallarının uygulanabilir olmasını savunmuştur. Bu kapsamda, uluslararası idare hukuku için önerdiği tanım, bunun yabancı bir devletin idari eylemlerinin o devletin hukuk düzenindeki etkilerini düzenleyen ulusal kurallar bütünü şeklindedir. Karl Neumeyer’in, çevre ile ilgili çeşitli konuların sınır aşan boyutları dolayısıyla karşılıklı uzlaşması ihtiyacının önemine vurgu yapması, dönemin hukuk çalışmaları açısından çığır açıcıydı. Neumeyer’in uluslararası idare hukukuna yönelik yaklaşımı her ne kadar yaşadığı çağın hukuk literatüründe kabul görmese de günümüzde bu görüşler “uluslararası çevre idare hukuku” çerçevesinde yaşamakta ve daha da önemlisi KİH ile belirli açılardan benzerlikler taşıyan AB hukukunda “ulusötesi idari eylemler” kavramının ortaya çıkmasına temel olmuştur³².

Dolayısıyla, küresel düzeyde idare hukuku ilkelerine başvurma arayışı yeni bir çabanın ürünü değildir. Casini’nin ifade ettiği gibi, daha 1949’da İtalyan hukukçu ve devlet adamı Vittorio Emanuele Orlando (1860-1952), uluslararası hukukun buhranından bahsederek kamu hukuku çerçevesinde geliştirilen kavramlara ve analitik araçlara başvurma ihtiyacının altını çizmişti³³. KİH projesinin önerdiği yaklaşım da benzer ihtiyacı vurgulamaktadır.

Bununla birlikte tarihi kökleri daha eskilere dayanan uluslararası idare hukukunun küreselleşmenin özelliklerini tam olarak yakalayamadığı vurgulanmakta, çünkü bu hukukun sadece devletler arasındaki ilişkilere odaklandığı eleştirileri ileri sürülmektedir. Halbuki günümüzde gelişmekte olan KİH, devletlerin parçalanmış bir ortamda var oldukları düşüncesinden hareketle hem ulusötesi hem de hükümetlerarası

³¹ Peter Sand, ‘Environment, Law, and History. The crossroads of environmental history and legal history (and other related fields)’ (2015) <<https://environmentlawhistory.blogspot.com/2015/10/peter-sand-on-karl-neumeyer-as.html>> Son erişim tarihi 25 Ekim 2022.

³² ibid

³³ Casini (n 2) 551.

kurumların birer küresel aktör olarak hareket etmesi gerektiğinin savunmaktadır. Bu tür yeni hukuk düzeninde STK’ların bile idare hukuku özneleri haline geldiğini vurgulayan KİH çalışmalarının, mevcut durumun gerçekliğini tahlil etme ve açıklama konusunda daha fazla kapasiteye sahip olduğu belirtilmektedir³⁴.

İdare hukuku, egemen devletlerin işleyişine ve idari kurumların düzenleyici yapısına ve karar alma mekanizmalarına odaklanırken KİH alanı, antlaşma temelinde oluşturulan çeşitli kurum ve kuruluşların egemen devletlerle birlikte küresel düzeyde düzenleyici normlar ve uygulamalardan oluşan uluslararası yönetişim meselesine odaklanmaktadır. KİH, küresel idarenin hesap verebilirliğini sağlamaya yardımcı olan tüm kural ve prosedürleri kapsamakta ve Őeffaflık, idari prosedürlere katılım, gerekçeli karar alma ve gözden geçirme gibi idare hukukunun temel ilke ve mekanizmalarını benimsemeyi ngrmektedir³⁵.

Fakat Casini’ye göre, KİH çalışmalarının ulusal idare hukuku ilkelerine dayanıyor olması, bu iki hukuk düzeyinin eşdeğer olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim, KİH alışılagelmiş devlet merkezli idare hukukundan bazı önemli farklılıklar ile ayırt edilmektedir. Bu farklılıklardan en önemlisi, uluslararası düzenleyici rejimlerin münhasırlık (*exclusivity*) ilkesine tabi olmaması ve düzenleyiciler ile düzenlemelere tabi olanların aynı düzlemde yer alması sebebiyle küresel hukuk sisteminin kendi kendini düzenleyen bir yapı olmasıdır³⁶. Ayrıca, küresel düzeyde kamu-özel ayırımının net olmamasının yanı sıra, devlet denetimi dışında kalan bağımsız kuruluşlar tarafından “bilimsel kriterlere” dayanarak alınan kararlar KİH alanında i/ulusal hukuktan daha önemli bir rol oynamaktadır³⁷.

Bu bağlamda Cassese, KİH’in uluslararası ve ulusal düzeyler arasındaki gelişen etkileşimlere dikkat çekerek ortaya çıkan “yasal karmaşıklığı” (*legal complexity*) vurgulamaktadır³⁸. Nitekim, küresel ve ulusal alanlar arasında karma kurum ve kuruluşlar, prosedürlere ve ortak karar alma prosedürlere oluşan bir “gri alan” vardır ve bu, küresel ve ulusal arasında net bir ayırım çizgisinin olmadığını göstermektedir. Bu sebeple, KİH projesini geliştiren isimlerin (Benedict Kingsbury, Richard B. Stewart, Nico Krisch ve Sabino Cassese gibi) temel fikri, KİH’in uluslararası hukuka ve diğer disiplinlere bir alternatif olmadığı, tam tersi onlarla birlikte kullanılması gerektiği ve idare hukuku mereği altında açıklanabileceğidir. Nitekim, KİH alışmaları başlangıçtan beri küreselleşmeye ilişkin siyaset bilimi ve sosyoloji çerçevesinde geliştirilen kavram ve yaklaşımlara dayanarak gelişmeye bařlamıřtı³⁹.

³⁴ Cassese (n 3) 2.

³⁵ Kingsbury (n 25) 11-13.

³⁶ Casini (n 2) 552.

³⁷ ibid 553.

³⁸ Sabino Cassese, ‘Administrative Law Without the State? The Challenge of Global Regulation’ (2005) 37 International Law and Politics 685.

³⁹ Casini (n 2) 553.

Ulusal idare hukuku ile uluslararası idare hukuku bağlamındaki tartışmaların bir diğer önemli odak noktası, AB idare hukukunun KİH açısından nasıl konumlandırılması gerektiğidir. AB idare hukukunun ötesinde bir idare hukukunun var olup olmadığını ele alan çalışmalar farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Bir yönüyle bakıldığında, AB hukuk düzeni dışında devlet üstü bir idare hukuku alanı söz konusu değildir. Çünkü bireyler üzerinde bağlayıcılığı olan hukuk kuralları koyma gücüne sahip olan yegâne aktör devlettir. Bu yaklaşıma göre, devlet ile devlet benzeri *sui generis* bir yapı olarak AB'nin ötesindeki hukuk alanının tamamı uluslararası hukuktan ibarettir ve kaynağını, kendi sınırları içinde yetki kullanan eşit egemen devletler tarafından oluşturulan bir hukuk anlayışından almaktadır. Böyle bir alanda, devletlerin üzerindeki hiçbir otorite, devletlerin içindeki bireyleri doğrudan etkileyen kararlar alamaz ve hiçbir devlet, kendi sınırları dışındaki bireyleri etkileyen kararlar alamaz. Dolayısıyla, idare hukukunun özünü oluşturan kamu gücü (*public power*) ile bireysel özgürlük arasında organik bir bağ bulunmaktadır⁴⁰.

Battini'ye göre, KİH çalışmalarının benimsediği yaklaşım bu tür alışlagelmiş görüşe karşı çıkma girişimi olarak görülebilir. Nitekim, KİH çalışmalarının temel savlarından biri, günümüz dünyasında küreselleşmenin AB gibi ulusüstü bir yapının ötesinde de kamu gücü ile bireyler arasında “ulusal/yerel olmayan ilişkiler ağının” mümkün olacağı iddiasıdır. Bu düşünceye göre, küreselleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın kaçınılmaz olduğu bir dünyada hukukun üstünlüğünü korumak için gerektiğinde ulusal hukuk düzeni, küresel idare hukuku düzeni ile iç içe geçmelidir⁴¹. Bu bağlamda, küresel idare hukukunun, ulusüstü ve ulusötesi bir hukuk değil, “ulus-dışı” veya “gayri-ulusal” (*a-national*) bir hukuk düzeni olarak nitelendirilebileceği vurgulanmaktadır⁴².

3. KİH Projesi ve “Devlet Merkezli İdare” yerine “Devlet Üstü” ve/veya “Devletsiz İdare” Yaklaşımı ve Temel Özellikleri

KİH projesi, devlet merkezli konvansiyonel idare ve hukuk paradigmasının mevcut küreselleşme ile birlikte değişime uğradığı savından yola çıkarak bu alışlagelmiş sistemin yerine “devlet-üstü” ve hatta “devletsiz” bir hukuk ve idare anlayışının geçeceğini iddia etmektedir. Bu kapsamda KİH çalışmalarının cevaplamaya çalıştığı soruların başında, “küresel devletin” veya “küresel idarenin” (*global polity*) var olup olmadığı, “küresel idari alanın” (*global administrative space*) yapısının nelerden ibaret olduğu, “küresel hukukun” (*global law*) ve “küresel hukuk alanının” (*global legal space*) temel özelliklerinin neler olduğu gelir.

⁴⁰ Stefano Battini, ‘Administrative Law Beyond the State’ in Sabino Cassese, Stefano Battini, Elisa D’Alterio, et al. (eds), *Global Administrative Law: An Italian Perspective* (European University Institute, Florence 2012) 11.

⁴¹ ibid 12.

⁴² Edoardo Chiti & Giorgio Mattarella, ‘Introduction: The Relationships Between Global Administrative Law and EU Administrative Law’ in Edoardo Chiti & Bernardo Giorgio Mattarella (eds), *Global Administrative Law and EU Administrative Law. Relationships, Legal Issues and Comparison* (Springer-Verlag, Berlin 2011) 1-10; Edoardo Chiti, ‘EU and Global Administrative Organizations’ in Edoardo Chiti & Bernardo Giorgio Mattarella (eds), *Global Administrative Law and EU Administrative Law. Relationships, Legal Issues and Comparison* (Springer-Verlag, Berlin 2011) 13-14.

Küresel devlet veya idare biçimine ilişkin getirilen en yaygın tanımlardan biri bunu, “mevcut tarihsel bağlamda yüksek düzeyde karşılıklı bağlanırlığı öngören ve ülkesel sınırları olan devlet anlayışını aşan bir topluluk ve ulusötesi özelliklere sahip siyasi yapılar, aktörler ve süreçler bütünü” olarak tasvir etmektedir⁴³.

Dahası, küresel idarenin varlığına ilişkin iyimser tutum benimseyen yaklaşımlar, küresel düzeyde var olan düzenleyici rejimlerin iki temel özelliğinden bahseder⁴⁴. Birincisi, küresel bir hükümetin söz konusu olmadığı bir dünyada sağlık, işgücü, ticaret, denizcilik, bankacılık, uluslararası güvenlik gibi alanlarda belirli bir etkileşim ve karşılıklı belirlenim içinde varlığını sürdüren bir dizi küresel düzenleyici rejimler vardır. Hiyerarşik olmakla birlikte bunların içinden hiçbir rejim diğerlerine karşı hâkim konumda değildir. Cassese'nin ifadesi ile küresel idare, bir “*ad-hoc-cracy*” düzenidir⁴⁵; işlevleri belirli bir olaya mahsustur ve muvakkatidir. Nitekim, her düzenleyici rejim, özel bir amaç için kurulmaktadır. Bu sebeple, küresel düzenleyici rejimler tek kalıba göre işlemez; sistemik olmadıkları için “hükümsüz yönetim” olarak formüle edilmekte ve bu tür model içinde çeşitli hukuk düzenlerinin oluşturduğu mozaığı birleştiren temel unsur, “müşterek çıkar” olgusudur⁴⁶.

Küresel ve ulusal düzenleyici rejim düzeyleri arasında net bir ayrımın olmaması, bu iki düzey arasında bir sürekliliğin ve daha önce üzerinde durduğumuz “gri alanın” oluşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, idare hukuku süreçlerinin “küresel” düzeyde cereyan etmesi “devlet/ulusal” düzeyin devre dışı bırakılması anlamına gelmez. Nitekim, ulusal hükümet kuruluşları, bürokrasiler ve ulusal yöneticiler küresel arenada önemli aktörler olarak hareket ederler. Dahası, bu tür ulusal aktörler küresel alanda devlet düzeyindeki etki alanlarına nazaran daha geniş imkanlara erişme imkânı elde ettikleri için devletlerin egemen haklarının devredilmesi, katı devletçi anlayışı savunanlar için bile kabul edilir bir gerekliliğe dönüşmektedir. İdare hukuku süreçlerinin “küresel” düzeyde cereyan etmesi, bunların hükümetlerarası niteliğe sahip olduğu anlamına da gelmez. Küresel alanda, sivil toplumlar arasında kurulan ulus ötesi ağların ve bağlantıların varlığı söz konusudur ve bunlar Uluslararası Hükümet Kuruluşları (IGO'lar) kadar önemli rol oynamamaktalar. Bu kapsamda, Savino, küresel düzenleyici rejimler ve sivil toplumlar arasındaki etkileşim ağının yarattığı işlevsel etkiler açısından dört tür bağlantıdan bahsetmektedir: istişare, koordinasyon, ortak girişim ve düzenleme (*orchestration*)⁴⁷.

İkincisi, küresel düzeyde temsili demokrasi ve düzenli seçimler gibi mekanizmaların söz konusu olmaması sonucu katılımcı demokrasi (*deliberative democracy*), karar

⁴³ Olaf Corry, ‘What is a (global) polity?’ (2010) 36 *Review of International Studies* 164.

⁴⁴ Cassese (n 3) 2-4.

⁴⁵ Cassese (n 15) 679; Cassese (n 3) 2; Cassese (n 19) 507-510.

⁴⁶ Cassese (n 3) 2.

⁴⁷ Mario Savino, ‘Linkages Between Global Regimes and Interactions with Civil Society’ in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 131-133.

alma süreçlerinde başvurulmuş bir çözümdür⁴⁸. Bunun yanında, küresel düzenleyici rejimler, demokratik ilkelerin ulusal hükümetler tarafından içselleştirmesini öngördüğü için belirli anlamda (liberal) değerler sistemi temelinde işleyen bir olgudur. Bu kapsamda, özgür seçimler, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi bazı liberal demokratik ilkelerin “siyasi şartlılık” politikaları kapsamında AB gibi ulusüstü bir aktör tarafından benimsendiği ve üye ülke ve üye olmayan ulusal hükümetlere dayatıldığı örneği üzerinde durulabilir⁴⁹.

Peki, küresel idari alan (*global administrative space*) nasıl bir yapıya sahiptir? Küresel idare hukuku olgusu üzerine gelişen literatür, küresel/ulus-ötesi yönetim veya idarenin varlığından bahsetmektedir. Bunlara göre, sadece devletler değil, aynı zamanda bireyler, firmalar ve STK’lar da dahil olmak üzere düzenlemenin öznesini oluşturan çeşitli düzenleyici idari kurumların yer aldığı çok yönlü bir “küresel idari alan” söz konusudur⁵⁰. Ancak bu görüşe itiraz eden yaklaşıma göre idare, büyük ölçüde devletin veya AB gibi yüksek bütünlük düzeyine ulaşmış istisnai uluslarüstü niteliğe sahip devletlerarası kuruluşların alanı olarak görülmelidir⁵¹. Bu çerçevede, uluslararası eylemler her ne kadar devlet idarelerini koordine etme mekanizmalarına dayansa da devlet dışı ve ötesindeki yapıların yürütme gücüne sahip olmamaları, bu eylemlerin idari eylem oluşturmalarını engellemektedir.

Küresel idari alanda fonksiyonel olan yapılar/aktörler, hükümetlerarası resmi düzenleyici kurumlar, hükümetlerarası gayri resmi düzenleyici ve koordinasyon kurum ve ağları, hükümetlerarası rejimlere bağlı olarak faaliyet gösteren ulusal düzenleyici kurumlar, karma kamu-özel düzenleyici kurumlar ve belirli kamusal öneme sahip ulusötesi yönetim işlevlerini yerine getiren özel düzenleyici kurumlar gibi aktörlerden oluşmaktadır⁵². Bu kapsamda, beş küresel idare türünden bahsedilmektedir: uluslararası kurumlar, ulusötesi ağlar ve koordinasyon düzenlemeleri, ortak/paylaşılan idareler, hükümetlerarası-özel kuruluşlardan oluşan karma ağlar, küresel düzeyde faaliyet gösteren özel kuruluşlar⁵³. Bu kapsamda, devletlerin yanı sıra devletin alt organları da uluslararası kurum ve kuruluşların kurulması faaliyetine katılabilirler⁵⁴.

⁴⁸ Cassese (n 3) 3-4.

⁴⁹ Frank Schimmelfennig & Hanno Scholtz, ‘Legacies and Leverage: EU Political Conditionality and Democracy Promotion in Historical Perspective’ (2010) 62 *Europe-Asia Studies* 443-460.

⁵⁰ Cassese (n 33) 502-511; Kingsbury (n 16) 18-19; Benedict Kingsbury, ‘The Administrative Law Frontier in Global Governance’ (2005) 99 *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 143-153; Benedict Kingsbury, ‘The Concept of ‘Law’ in Global Administrative Law’ (2009) 20 *The European Journal of International Law* 24-25; Eyal Benvenisti, *The Law of Global Governance* (Hague Academy of International Law, The Hague 2014) 25-27.

⁵¹ Joana Mendes, ‘Administrative Law Beyond the State: Participation at the Intersection of Legal Systems’ in Edoardo Chiti & Bernardo Giorgio Mattarella (eds), *Global Administrative Law and EU Administrative Law. Relationships, Legal Issues and Comparison* (Springer-Verlag, Berlin 2011) 111-132.

⁵² Sabino Cassese, *Global Administrative Law Cases and Materials* (University of Rome “La Sapienza” Public Law Institute 2006) 2-3.

⁵³ Kingsbury (n 16) 18-23.

⁵⁴ Örneğin, finansal piyasaların düzenlenmesi için sözü edilen ulusal seviyedeki IOSCO’da, ulusal seviyedeki sigorta düzenleyici organları ise IAIS’de bir araya gelir, Uluslararası Rekabet Ağı (ICN) ulusal rekabet otoritelerini bir araya getirir, G7 ülkelerinin maliye bakanlıkları ve merkez bankaları tarafından teşvik edilen Finansal İstikrar Forumu (FSF), maliye bakanlarını ve merkez bankalarının başkanlarını bir araya getirir.

Bir diğer küresel örgütlenme türü ne devletlerden ne de devletin içindeki alt düzey kuruluşlardan oluşur⁵⁵. Bunun yerine, tek başına veya birlikte hareket eden diğer küresel örgütlerin bir araya gelerek oluşturduğu kuruluşlar söz konusu olabilir⁵⁶. Diğer durumlarda, ise farklı küresel kuruluşlar bir araya gelerek diğer küresel bir kurumu yaratabilirler⁵⁷.

Küresel yapıların yatay olarak iç içe geçmesi, örgütlü ve fonksiyonel ilişkilerle güçlendirilmiştir⁵⁸. Bu bağ ve ilişkilerin küresel ölçekteki uluslarüstü bir idari yapılanmanın oluşturulması çalışmalarında öncü bir işaret fişegi olduğunun sinyalleri olarak düşünülebilir. KİH kurumları arasında işlevsel ilişkilerin örnekleri de yaygındır⁵⁹. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile Bitki Sağlığı Önlemleri Komisyonu (CPM) arasındaki ve DTÖ ile Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE) arasındaki işlevsel ilişkilerin son derece iç içe geçmişi en tipik örnektir⁶⁰.

Bu tür küresel kurumlar yargı yetkileri dahil her türlü yetkilerini ulusal hükümetlerden alır. Bununla birlikte bu durum, tüm yetkilerinin doğrudan devletin kendi yetkilerini devretme durumundan kaynaklandığı anlamına gelmez. Nitekim, Codex Alimentarius Komisyonu⁶¹ örneği bağlamında, ulusal hükümetler tarafından değil, diğer uluslararası kuruluşlar tarafından kurulmuş küresel kurumların varlığı da söz konusudur. Bunun da ötesinde, küresel arenada işbirliği sadece uluslararası kurumlar ve ulusal hükümetler arasında değil, aynı zamanda uluslararası kurumların kendi aralarında da gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Cassese, küresel idare hukuku düzeninde farklı katmanlar ve sektör bazında gelişen düzenleyici rejimler arasında net bir ayrım çizgisinin olmaması sonucu karmaşık bir dizi ilişkiler ağı aracılığıyla hem dikey hem de yatay karşılıklı belirlenim durumunun altını çizmektedir⁶².

⁵⁵ Cassese (n 19) 11-12.

⁵⁶ Örneğin, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından Bitki Sağlığı Önlemleri Komisyonu (CPM) veya Dünya Bankası (WB) tarafından Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi (ICSID) kurulmuştur.

⁵⁷ Örneğin, Finansal İstikrar Enstitüsü (FSI), 1999 yılında Uluslararası Ödemeler Bankası ve Basel Bankacılık Denetleme Komitesinin işbirliğiyle kurulmuştur. Codex Alimentarius Komisyonu Gıda ve Tarım Örgütü ile Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından birlikte kurulmuştur. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) bir araya gelerek Uluslararası Ticaret Merkezi'ni (ITC) kurmuşlardır Bkz. Cassese (n 15) 675.

⁵⁸ Bu tür örgüt bağları açısından, DTÖ Genel Direktörünün BM Yönetim Kurulu'na katılımı; Dünya Bankası Başkanı'nın Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi Yardımcı Bakanlar Konseyi'nin eş zamanlı başkanlığı; FAO Genel Direktörünün Bitki Sağlığı Önlemleri Komisyonu Sekreteri'ni aday göstermesi ve Temiz Kalkınma Mekanizması (UNFCC-CDM) Sekreteri'nin BM Genel Sekreteri tarafından atanması örnek olarak gösterilebilir. Bkz. ibid 672.

⁵⁹ Bu bağlamdaki örnekler arasında, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) ile DTÖ arasındaki anlaşmalar ağı; Evrensel Posta Birliği (UPU), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) arasındaki yakın ilişkiler; Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE) ile FAO, DTÖ, Codex Alimentarius Komisyonu ve DSÖ arasındaki ilişkiler; Finansal İstikrar Forumu (FSF), IOSCO ve IAIS arasındaki ilişkiler ve Uluslararası Zeytinyağı Konseyi ile Codex Alimentarius Komisyonu arasında kurulan işlevsel ilişkiler gösterilebilir. Bkz. ibid 676.

⁶⁰ Nitekim, Komisyon tarafından ortaya konulan standartlar kendi başlarına bağlayıcı olmayıp bu statüyü DTÖ çerçevesinde kazanmaktadır. Çünkü DTÖ üyeleri bitki sağlığı önlemlerini Komisyon'un standartlarına dayanarak oluşturmak zorundadırlar. Bu durum, OIE standartları için de geçerlidir. Böylece, bir kuruluş tarafından oluşturulan standartlar, diğer bir kuruluş tarafından kendilerine verilen otorite sayesinde bağlayıcı kurallara haline gelebilmektedir.

⁶¹ Kodeks Alimentarius Komisyonu (KAK) 1960'larda Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ortaklaşa kurulan Birleşmiş Milletlere bağlı bir kuruluştur. KAK'a bugün 184 ülke ve AB üyedir.

⁶² Cassese (n 3) 4-5.

Buraya kadar anlatılanlardan özetle, ulusal ve bölgesel idari yapılardan farklı olarak dünya çapında oluşturulan ve aynı zamanda yatay ve dikey ilişkilerle birbirine maddi ve fonksiyonel anlamda bağları olan küresel idari teşkilatlanmanın altyapısının oluşmaya başladığı görülmektedir. Pekiyi, bu yapının işlem ve eylemlerinin denetimi nasıl olmaktadır ve gelecekte nasıl olacaktır. Bu soru, gerçekten bir küresel idare hukuku ve yargısının oluşup oluşamayacağına asıl belirleyici nokta olacaktır. Şimdi bu konuya bakacak olursak, bu sorulara cevaben, KİH alanı yapısının oluşması bağlamındaki bu önemli husus küresel idare mahkemelerinin (paneller) sayısında artış olduğu tespitiyle başlamak faydalı olacaktır. Küresel düzenleyici rejimler kapsamında işleyen pek çok yargı organı vardır⁶³. Diğer birçok uluslararası kuruluşun, uyuşmazlık çözümü için tahkim mekanizmaları veya prosedürleri vardır. Bazı durumlarda ulus devletlerin bu mahkemelere erişimi vardır (örneğin, Dünya Posta Birliği). Bazen de özel aktörlerin bu mahkemelere erişimi söz konusu olabilmektedir. Bu mahkemelerin bazıları, DTÖ'nün Uyuşmazlık Çözüm Organı gibi, ulusal idareler tarafından kabul edilen kararlar üzerinde, diğerleri ise küresel otoriteler tarafından kabul edilen idari kararlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Bu yargı organları, aynı zamanda ulusötesi ihtilaflar olan (bu nedenle idare hukukuna benzeyen) devletler arasındaki ihtilafları çözmeleri (ve dolayısıyla uluslararası hukuka benzemeleri) ile nitelendirilir⁶⁴. Görüldüğü gibi, uyuşmazlıkların barışçıl veya çekişmeli çözümleri için kurulmuş olan mahkeme, panel, merkez, heyet ve komisyon adlarıyla yargı görevi icra eden makamlar oluşturulmuştur. Ayrıca bu makamların uyuşmazlık çözüm usulleri de belirlenerek yargılama usulleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Tüm bu hususların ve gelişmelerin ışığında KİH çalışmalarının vardığı sonuçlardan biri uluslararası hukukun yanında bir de küresel hukukun (*global law*) önemli ölçüde genişlemesi ve neredeyse tüm sektörleri kapsıyor olmasıdır. Casini'ye göre, küresel hukukun genişlemesi iki boyutu ile karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle, küresel hukukun artan maddi kapasitesi bağlamında yatay bir genişlemesi söz konusu olmuş ve bu süreç, küresel pazarları düzenleme, küresel kamu mallarına erişim, evrensel hakların teşvik edilmesi ve korunması ve ulusötesi rejimlerin küresel etkinliğinin sağlanması gibi dört temel itici gücün etkisi ile cereyan etmiştir. İkincisi, küresel hukuk, uluslararası hukukun yasal ve düzenleyici araçlarını zenginleştirmiş ve normlar, kurumlar ve prosedürler açısından ulusal hukuk düzenlerine dikey olarak nüfuz etmiş ve bunun sonucu olarak küresel hukukun yargı yetkisini büyük ölçüde genişletmiştir⁶⁵. Nitekim, küresel hukuk günümüzde güvenlik, çevre, balıkçılık, spor, bankacılık,

⁶³ Bu kapsamda, DTÖ'nün Uyuşmazlık Çözüm Kurumu, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, NAFTA Uyuşmazlık Çözüm Panelleri, Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi (ICSID), WIPO Tahkim ve Arbuluculuk Merkezi, Dünya Bankası Teftiş Heyeti ve Bitki Sağlığı Önlemleri Komisyonu'nun Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Yardımcı Organı gibi kuruluşlar örnek olarak verilebilir.

⁶⁴ Cassese (n 19) 693.

⁶⁵ Lorenzo Casini (b), 'The Expansion of the Material Scope of Global Law' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 25-42.

internet gibi bir çok alanı düzenleme kapasitesine sahiptir⁶⁶. Dolayısıyla, küresel hukuk, sektör bazlı bir normlar sistemidir; her sektörün farklı gelişim düzeyine sahip olması nedeniyle asimetriktir; kamu ve özel unsurların sürekli etkileşim içinde olması nedeniyle karmadır. Küresel hukuk, ortak normlar, kurumlar ve usul ilkeleri aracılığıyla farklı sektörler arasındaki çapraz bağlantılar yoluyla gelişir. Her ne kadar devletler küresel hukukun genişlemesinde hâlâ baskın bir rol oynamaya devam ediyor olsa da ve bu süreci etkileme yeteneğine sahip olsa küresel hukuk olgusunun sınıran aşan bir olgu olarak genişlemesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır⁶⁷.

4. KİH bağlamında “dünya devleti” ve “dünya hükümeti” tartışmaları ve ulus-devletlerin akıbeti açısından doğurduğu etkiler

KİH çalışmaları üzerine gelişen literatür, bu yeni olguya ilişkin farklı açıklamalar getirmekle birlikte cevaplanması gereken bir dizi soruyu da gündeme taşımaktadır. Ulusal ve uluslararası idare hukukuna nazaran KİH’in nasıl yapılandırıldığı sorusu, bu bağlamda üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. KİH, uluslararası hukuka göre “müzakere” yoluyla mı yoksa geleneksel idare hukukuna özgü “komuta ve kontrol” yoluyla mı işlemektedir? Bunun yanı sıra, üzerinde durulan sorulardan bir diğeri, devletin üstünde ve ötesinde bir anayasal çerçeve olmadan küresel düzenleyici normların uygulanışı ve geçerliliği meselesidir⁶⁸. Buradan yola çıkarak yanıt aranan bir diğere temel soru, devletin ötesinde bir idareden bahsedilirken başvurulanan “küresel yönetim” konsepti ile KİH yaklaşımı arasındaki bağlantıların neler olduğudur. Bir “dünya hükümetinin” (*world government*) olup olmadığı, yine bunun sonucunda bir “dünya yönetiminden” (*world administration*) bahsetmenin doğru olup olmayacağı sorgulanmaktadır. Ayrıca, KİH ile ulusal idare hukuku arasındaki ilişkilerin neler olduğu, iki düzey arasında uyumsuzlukların neler olduğu ve ikisini entegrasyon ihtimalinin olup olmadığı ve son olarak KİH’in ortaya çıkışının ulusal kamu güçlerinin yapısı üzerinde ne tür etkiler doğurduğu, cevap aranan en temel sorulardır.

Bu bağlamda, Cornelius F. Murthy’nin *Theories of World Governance* adlı eserinde “dünya devlet” ile “dünya hükümeti” arasında yaptığı ayırım önem arz etmektedir. Yazara göre, tüm dünya işleri üzerinde etkili olabilecek bir siyasi kurum ve otorite her ne kadar uygulama açısından yararlı olarak değerlendirilse de bu tür bir otorite, mevcut devletler ve hükümetler tarafından oluşturulamaz. Mevcut sistem çerçevesindeki devletler topluluğunu (uluslararası topluluğu) oluşturan devletlerin evrensel bir yönetim mekanizması yaratma arzusunun varacağı sonuç, bu devletlerin yukarıdan dayattığı bir “dünya-devleti” olacaktır. Dolayısıyla, potansiyel bir dünya devleti

⁶⁶ ibid 40.

⁶⁷ ibid 42.

⁶⁸ Sabino Cassese & Elisa d’Alterio, ‘Introduction: the development of Global Administrative Law’ in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 3; Christoph Möllers, ‘Constitutional foundations of global administration’ in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 107.

gayrimeşru bir oluşum olmaya mahkûmdur⁶⁹. Nitekim, dünyadaki hiçbir gücün insanlığın tamamı üzerinde en yüksek siyasi otorite kurma iddiası haklı görülemez.

Bununla birlikte Murthy, “dünya devletinden” ziyade “dünya hükümetinin” haklı veya geçerli bir ihtimal olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yazar, potansiyel bir dünya hükümetinin temel özelliklerinden bahsederken, bu tür bir dünya hükümetinin yeryüzündeki insanların vatandaşı oldukları ulus-devlet kurumlarının, onların taleplerini gerçekleştirmede yetersiz kaldığını fark ettikleri an ortaya çıkacağını öngörmektedir. Bu bir anlamda devleti, kişiler ile (yerel ve/veya küresel) kurumlar arasındaki çeşitli etkileşimlerden dışlama veya devre dışı bırakma eğilimidir. Yazarın inancına göre bu tür devletsiz bir düzende insanlar, mutabık kaldıkları bir hukuk düzeninin çatısı altında bir araya gelmeli ve birlikte yaşama iradesini özgürce belirlemelidirler. Böylece, (devletlerin oluşturduğu) “uluslararası toplum” yerine, özgür (veya devletsiz) “uluslar toplumu” veya “dünya toplumu” (*World Society*) bir siyasi bütün haline gelebilecek (*international community* yerine *community of nations*). Bu bağlamda yazar, kendi üstün otoritelerine sahip devletler artık uluslararası anarşinin temel kaynağı olan “mutlak bağımsızlığa ve dış egemenliğe sahip olmayan bütünlerden” çok, “parçalar” olarak nitelendirmektedir⁷⁰. Fakat bu tür düşüncelerin dünya siyasi tarihi ve düşünce tarihi bakımından aksini ispatlayan çok sayıda örnek ve uygulama bulunmaktadır.

Murthy’nin dünya hükümeti konsepti ile benzer savdan yola çıkan bir diğer yaklaşım, Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı⁷¹ çerçevesinde gelişmiş ve bu tür küresel yönetim şeklinin hukuk boyutu, uluslararası düzene ilişkin farklı modeller bağlamında ele alınmıştır. Bu sebeple, KİH açısından da önemli açıklayıcı kapasiteye sahip bir yaklaşım olarak Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramının ileri sürdüğü tezler ve başvurduğu terminoloji KİH ile küresel/uluslararası düzen arasındaki bağlantıyı anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Böylelikle, Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı uluslararası düzenin üç farklı modelinden bahsetmektedir: çoğulcu, dayanışmacı ve kozmopolit. Burada, *devletlerarası çoğulculuk düzeni*, geleneksel uluslararası hukukun içine gömülü olduğu bir modeldir ve antlaşmalar, uluslararası kurumlar ve uluslararası yönetim ve büyük ölçüde devletler arasındaki anlaşmalardan oluşan hukuki/düzenleyici alan ile sınırlıdır. *Devletlerarası dayanışma düzeni*, uluslararası kurumların yer aldığı ve ortak değerlere dayalı çok boyutlu ve derin işbirliği ve devletlerarası müzakere sürecini öngörmektedir. Devletler, kendi kısa vadeli çıkar hesaplarıyla uyuşmadığı durumlarda bile dayanışma içinde hareket ederler ve küresel yönetim sistemini ve ürettiği çeşitli kararları

⁶⁹ Cornelius Murthy, *Theories of World Governance. A Study in The History of Ideas* (The Catholic University of America Press, Washington 1999) 168.

⁷⁰ Ibid 168-169.

⁷¹ Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı’na ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Andrew Linklater & Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment* (Cambridge University Press, Cambridge 2009); Buzan Barry, ‘The English School: An Underexploited Resource in IR’ (2015) 27 *Review of International Studies* 471–88.

desteklemeyi kabul ederler. *Kozmopolit düzen* ise, sadece devletlerarası müzakerenin sonucu olmayan, aynı zamanda sivil toplum aktörleri, özel düzenleyici kurumları ve sınır aşan piyasa ağlarını da içeren küresel bir hükümet olgusunu ngrmektedir⁷². Bu üç model aslında bir ideali yansıtılmaktadır. Her birinin belirli unsurları, uygulama bağlamında birçok konu ve alanın keşişmesinde ortaya ıkmaktadır⁷³.

Küresel idare hukuku ve bu bağlamda yeniden gündeme getirilen bu tür dünya hükümeti/devleti yaklaşımları alışılagelmiş devlet anlayışı ve devlet merkezli uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk sistemine karşı bir meydan okuma olarak görülebilir. Nitekim, egemen devletlerden oluşan ve Vestfalya düzeni olarak adlandırılan bu sistem, geleneksel devlet anlayışının hâkim olduğu bir sistemdir. Ekonomik işbirliği ve bütünleşme, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde ortak ilkelerin benimsenmesini öngören bu sistem, devletlerarası savaş ihtimalini sınırlandırmak için tasarlanmış uluslararası hukuk normları ve kapsamlı örgütsel yapılar ağı ile dünyanın anarşik doğasını yönetmeye çalışmıştır. Devletler sistemi, bir anlamda bir dünya sistemi ile özdeştir ve dünya/uluslararası toplum olarak adlandırılmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle artan karşılıklı (ekonomik) bağlılığa rağmen devletler sistemi, BM Őartının 2. maddesinin 4. paragrafında pekiştirilen egemenlik ve iç işlerine müdahale etmeme ilkesine bağlı kalmaya devam etmektedir. Başka bir deyişle, mevcut devletler sisteminin mimarisi, ulusal egemenlik temelinde inşa edilmiştir. Bununla birlikte, küreselleşmenin devlet ve toplum hayatının her alanına nüfuz etmesi, geleneksel devlet ve egemenlik anlayışının değişmesini de beraberinde getirmiştir. Bu görüşün açık bir izharı olarak BM eski Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali'nin ifade ettiği gibi, "mutlak ve münhasır egemenlik ilkesinin zamanı geçmiştir"⁷⁴. Nitekim, egemenliğin statüsü ve geçerlilik düzeyi, uluslararası örgütlerin çok yönlü ve kapsayıcı faaliyet ve fonksiyonları sayesinde giderek daha fazla tartıřılmaktadır⁷⁵. Diğer ifadeyle, küresel düzeyde kamu, özel ve karma yapıya sahip organlar, ulusal hkmetlerin düzenleyici alanını daraltmaya ve devletin yargılama ve uygulama bağlamındaki yetkilerini sınırlamaktadır. Küreselleşen dünyanın yarattığı ekonomik ve sosyal geekler bunun en bariz tezahürüdür. Fakat, egemen haklarına karşı korumacı tutum sergileyen veya küreselleşme tesiri altında sınırlanmasına direnen bazı kilit devlet aktörleri de söz konusudur. Bu nedenle, küresel yönetişim mekanizmaları çerçevesinde etkin kalabilmek için devletler birbirlerinin çıkarlarını dikkate alan müzakerelere katılarak karmaşık bir düzenleyici kurumlar ağı oluřturmuřlardı⁷⁶.

⁷² Robert Murray (ed), *System, Society and the World. Exploring the English School of International Relations* (2nd edn, E-International Relations, Bristol 2015) 1-3.

⁷³ Kingsbury (n 16) 43.

⁷⁴ Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping* (United Nations, New York 1992) 9.

⁷⁵ Thomas Weiss, 'Governance, Good Governance and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges' (2000) 21 *Third World Quarterly* 796.

⁷⁶ Eyal Benvenisti, 'The future of sovereignty: the nation-state in the global governance space' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 484.

Böylece, yukarıda üzerinde durduğumuz küresel hukukun (*global law*) ve küresel yasal alanın (*global legal space*) genişlemesi bağlamında devlet kaynaklı kurallar ile devletüstü/ulusüstü kuralların ve/veya kural koyucuların giderek artan biçimde örtüşmesinden bahseden KİH çalışmaları, post-ulusal anayasacılık ve post-ulusal kamu hukuku gibi ifadelere başvurarak idare hukukunun egemen devletin ötesinde gelişebileceğini inkâr eden geleneksel yaklaşıma meydan okumaktadır⁷⁷. Böylece, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devletin doğası, bir çok baskıya maruz kalmaktalar. Değişen düzende, devletler anlaşmalar imzalayarak ve küresel düzenleyici rejimler kurarak işbirliği yapsalar da aynı zamanda kendi iradeleri dışında oluşturulan küresel düzenlemelerin uygulayıcıları olurlar. Evrensel hukuk ilkeleri, ulusal hukuk düzenlerine daha fazla sızmakta ve dolayısıyla tüm ulusal hukuk düzenini etkileyebilmektedir. Devletler kendi otoritelerine sahip olsalar da bu otoriteyi küresel standartlara göre şekillendirmek ve icra etmek durumundalar⁷⁸. Dolayısıyla, devlet egemenliğinin ortadan kalkmasından ziyade önemli yetkilerin küresel aktörlere veya güçlere devredilmesi söz konusu olmaktadır. Bunun da ötesinde egemenlik küreselleşme tarafından yeniden şekillendirilmekte ve uygulanması küresel aktörler ve güçlerle birlikte ve karşılıklı bağlantılar çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Klasik anlamda ulusal kamu otoritesinin merkezinde, Yürütme gücü olarak da bilinen hükümet vardır. Küresel hukuk alanında ne tek yüce otorite ne devletlere özgü hiyerarşi ne de onun yapısına ve işleyişine yeknesaklık kazandırabilecek bir genel kurallar bütünü vardır. Peki, küresel yönetim sistemi nasıl çalışmaktadır? Küresel hukuk alanının varlığının ve işleyişinin ilk şartı, “ulus ötesi” olma durumudur. Küresel hukuk alanı sadece dikey, diğer bir ifadeyle ulusaldan küresel düzeye giden kanallar boyunca olmamaktadır. Küresel hukuk alanı, aynı zamanda yatay düzlemde ulusal ve küresel kurumları birbirine bağlayarak da gelişmektedir. Küresel hukuk alanı büyük ölçüde hem devletlerarası hem de küresel düzeyde işbirliğine dayanmaktadır. Ulusal makamlar arasındaki işbirliği, küresel sistemin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir⁷⁹.

Bu tür bir ortamda temel soru, dünyayı kimin yönettiğidir. Bu yönetimi egemen devletler mi, yoksa güçlü çokuluslu şirketler mi yoksa küresel düzenleyici rejimler mi sağlayacaktır? Hükümsüz bir dünya yönetimi mi mümkün müdür? Bu tür soruları cevaplamaya yönelik çalışmalar, birçok alanda küresel ve ulusal olguların iç içe geçmişliği gerçeğinden yola çıkarmakta ve bu kapsamda, paylaşılan kamu otoritesinden veya ortak kamu otoritesinden bahsedileceği vurgulanmaktadır⁸⁰. Fakat Cassese

⁷⁷ Edoardo Chiti, 'Bringing global law home' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 439.

⁷⁸ Cassese (n 19) 507-510.

⁷⁹ ibid 507-508.

⁸⁰ Paul Craig, 'Global networks and shared administration' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 154-156; Stefano Battini, 'The proliferation of global regulatory regimes' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 45-64.

ve d'Alterio'ye góre, bu i ie geçmişlik devlet ile kúresel kurumlar/otoriteler arasın-da bir hiyerarşinin olduğu sonucunu doğurmaz. Başka bir deyişle, kúresel hukuk ala-nı, ulusal dúzeyin úzerine inşa edilen ek bir katman değil, karşılıklı belirlenme içinde var olan bir yapıdır⁸¹. Bu durumda, devletler aynı zamanda hem daha gúlü hem de daha zayıftır. Daha gúlúdürler çünkü kúresel alanda kendi sınırlarının ötesinde faaliyet alanı bulurlar. Daha zayıftırlar çünkü uluslararası örgütler içinde otoriteyi diğer devletlerle ve devlet dışı kurumlarla paylaşmak zorunda kalırlar. En önemlisi, kúresel normlar ve standartlar devletin aracı rolüne gerek duyulmadan ulusal hukuk sistemlerini doğrudan etkileyebilmektedir⁸².

Dünya hükümeti ve dünya devleti tartışmaları ve bu bağlamda kúresel idare hu-kukunun ulus devleti aşan bir hukuk anlayışı geliştirme çabasına karşı ifade edilen eleştirel yaklaşım da mevcuttur. Bu noktada, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hu-kuk bağlamında realist paradigma çerçevesinde ileri sürülen ve “dünya hükümeti”, “dünya toplumu” ve bunların işleyişini düzenleyecek bir “kúresel idare hukuku” gibi anlayışların gerçekteki devletler sisteminin mahiyetini ve işleyişini yansıtmadığını iddia eden yaklaşım ve görüşler önem arz etmektedir. Nitekim, Copeland'in ifade ettiği gibi, realist bakış açısından en büyük sorun, ortak kurallar ve normlara dayanan bir dünya toplumu tahayyülünün gerçekleşme potansiyelinin olmaması ve bu tür yak-laşımların mevcut uluslararası toplumları ve devletleri daha fazla işbirliğine doğru it-mede önemli bir rol oynadığı fikrinin temelini zayıf olmasıdır⁸³. Çünkü İngiliz Oku-lu Kuramı ile birlikte bu tahayyülü savunan KİH yaklaşımları, devletlerin ve bunların oluşturdukları hukuk düzenlerinin içinde var olduğu sistemin anarşik yapısını, dev-letlerin kural ve normlar değil rasyonel çıkar odaklı varlıklar olduğu gerçeğini gör-mezden gelmekte. Bu nedenle, kúresel kuruluşların, kúresel normların ve kúresel düzenleyici rejimlerin egemen devletler sisteminin işleyişini etkilemesiyle birlikte mevcut sistemin yapısının geri dönüşü olmayacak biçimde değiştirdiği söylenemez.

Sonuç Yerine: Kúresel İdare Hukukunu Kim Şekillendiriyor?

Kúresel idare hukuku olgusunun ortaya çıkışı nispeten yeni bir gelişmedir ve küre-selleşme ile birlikte dünya toplumunun değişen ihtiyaçlarına işlevsel bir yanıt olarak görülmektedir. Bu çerçevede kúresel idare hukuku olgusu úzerine gelişen literatúr, devletlerin ulusal ve uluslararası idare hukukunun tek özneleri olduğunu öngören pa-radigmanın yerine, kúresel idari rejimlerin farklı öznelere oluşabileceğini savunan yeni bir anlayışın geçtiğini ileri sürmektedir. Kúresel hukuk alanının sadece kamu oto-ritesini elinde tutan devletler tarafından değil, aynı zamanda bireyler, firmalar, piyasa aktörleri ve STK'lar tarafından da düzenlendiğini vurgulayan KİH alışmaları, yine

⁸¹ Cassese (n 19) 4.

⁸² Sabino Cassese, 'Governing the World' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 507.

⁸³ Copeland Dale, 'A Realist critique of the English School' (2003) 29 *Review of International Studies* 427-428.

de küresel idare hukukunun mahiyetinin ne olduğu, küresel yönetim bağlamında meydana gelen kapsamlı değişimlere rağmen bunun hala uluslararası bir hukuk olarak nitelendirilmesinin doğru olup olmayacağı gibi bir dizi soruyu yanıtsız bırakmaktadır. Görünen o ki, belirli anlamlarda uluslararası niteliğe de sahip olan bu hukuk alanı, “devletler arasında” bir hukuk olan ve öznesi “devlet” olan geleneksel hukuk modelinin ötesinde gelişen bir hukuk alanıdır. Nitekim, giderek artan küresel düzenleyici ilişkiler ne tamamen ulusal ne de tamamen uluslararası hukuka dayanmaktadır. Bu, ne sadece devletlerin içinde uygulanacak bir hukuktur, ne de eşit ve bağımsız devletler topluluğunun içinde uygulanacak bir hukuktur. Bu hukuk düzeni, devletleri ve bireyleri aynı anda içerdiği ve üniter veya tekçilik ilkesine uymayan bir hukuk düzeni olduğu, ulusal hukuku ve uluslararası hukuku aşan bir yasal alanda geçerli olduğu için “küresel hukuk” olarak kavramsallaştırılmakta ve bazen ulusal olmayan (*a-national*) hukuk olarak da adlandırılmaktadır.

Ayrıca, bu çalışmada incelemiş olduğumuz literatür kapsamında çokça üzerinde durulan idare hukuku modelleri Avrupa ve Amerika kökenlidir ve liberal devletin yükselişi ve 19. yüzyılın sonu – 20. yüzyılın başlarında düzenleyici ve idari faaliyetlerinin genişlemesiyle bağlantılıdır. Benzer şekilde, günümüzde şekillenen KİH’in de üzerine inşa edilmeye çalışıldığı ve aynı zamanda daha etkili hale getirilmeye çalışıldığı mevcut uluslararası kurumsal yapı ve küresel düzenlemeler sistemi, sanayileşmiş kuzey ülkelerinin dünyanın geri kalanına yönelik hedeflerini ve hegemonyasını yansıtan ve pekiştiren bir mahiyete sahiptir ve bu nedenle kimilerince “emperyalist” kurumlar olarak görülmektedir⁸⁴.

Bu sebeple, Batı merkezli modellerin küresel idari alana aktarılması veya yayılması girişimlerinin, dünyanın geri kalanının oluşturan Asya, Afrika ve Güney Amerika toplumlarının niteliğini ve ihtiyaçlarını göz ardı ettiği eleştirisi söz konusudur. Buna göre, gelişmiş ülkelerden kaynaklanan bir gelişim süreci izleyen KİH çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerin rolü sınırlı kalmıştır. Üçüncü dünya perspektifinden ifade edilen eleştirilerde, KİH çalışmalarının demokrasi, eşitlik ve adalet gibi değerlerin küresel kurumların işleyişine enjekte etme konusunda yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Benzer eleştirilere göre, KİH güçlü devletler tarafından kendi yararlarına olacak yönde geliştirilmekte ve güçlü devletlerin hukuk düzeni olarak şekillenmektedir⁸⁵. Eleştirilere cevap niteliğinde mevcut küresel kurumsal düzenin savunulmasından yola çıkan Fernando & Hernandez ise, KİH’in gelişmesi ile mevcut küresel kurumların iyileştirilmesi amaçlandığını ileri sürerek bu kurumların daha hesap verebilir hale geleceğini ve halihazırda yeterince temsil edilmeyen halkların ve birey gruplarının seslerini daha fazla duyurabileceğini öngörmektedir⁸⁶. Bu inancı son derece iyim-

⁸⁴ Kingsbury (n 16) 42-51.

⁸⁵ ibid 52-53.

⁸⁶ Rene Fernando & Uruena Hernandez, ‘Global Administrative Law and the Global South’ in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 392-412.

ser bulan kaynaklar, KİH'in mevcut kurumsal düzeni değiştirme veya iyileştirmede etkili olamayacağını ve mevcut "kurumsal adaletsizliği" ortadan kaldıramayacağını öngörmektedir. Bu doğrultuda, gelişmekte olan dünyanın küresel idari yapılara daha etkin katılımı, çözülmesi acil olan başlıca meseledir. Ayrıca, oluşmakta olan KİH sisteminin daha kapsayıcı ve adil hale getirilmesi, üçüncü dünya veya Küresel Güney (*Global South*) bağlamında KİH'in bir değişim aracı olarak hareket etme kapasitesine bağlı olacaktır⁸⁷.

Küresel idare hukukunu kapsayıcı bir hukuk düzeni haline getirme bağlamında vurgulanan bir husus, KİH'in normatif temellerinin liberal bir toplum modeline dayandırılmasının zorunlu olmaması gerektiğidir. Buna göre, devlet ve bireyin haklarını korumaya odaklanan bir yaklaşım, liberal olmayan bir düzende de geçerli olabilir. Farklı normatif temellere sahip olsalar bile, Batı idare hukukuna benzer kurumlarda fonksiyonel hale getirilebilecek diğer toplum modellerinde gelişen alternatif idare hukuku kavramlarının araştırılması elzemdir. Bu durumda KİH, tek bir normatif sistem üzerine değil, bir tür "örtüşen fikirler ve modeller birliği"⁸⁸ üzerine inşa edilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: XX; Veri Toplama: XX; Veri Analizi /Yorumlama: XX; Yazı Taslağı: XX; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: XX; Son Onay ve Sorumluluk: XX.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of study: XX; Data Acquisition: XX; Data Analysis/Interpretation: XX; Drafting Manuscript: XX; Critical Revision of Manuscript: XX; Final Approval and Accountability: XX.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

BİBLİYOGRAFYA/BIBLIOGRAPHY

Andrew L, Inklater & Suganami H, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment* (Cambridge, Cambridge University Press 2009)

Buzan B, 'The English School: An Underexploited Resource in IR' (2001) 27 *Review of International Studies* 471-488

Battini S, 'Administrative Law Beyond the State' in Sabino Cassese, Stefano Battini, Elisa D'Alterio, et al. (eds), *Global Administrative Law: An Italian Perspective* (European University Institute, Florence 2012) 11-18

Battini S, 'The proliferation of global regulatory regimes' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 45-64

⁸⁷ Kingsbury (n 16) 51-52; Philipp Dann, 'The Global Administrative Law of development cooperation' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 433.

⁸⁸ Kingsbury (n 16) 52.

- Benvenisti E, *The Law of Global Governance* (The Hague, Hague Academy of International Law 2014)
- Benvenisti E, 'The future of sovereignty: the nation-state in the global governance space' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 483-501
- Boutros-Ghali B, *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping* (New York, United Nations 1992)
- Chiti E, 'Bringing global law home' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 439-457
- Chiti E, & Giorgio M, 'Introduction: The Relationships Between Global Administrative Law and EU Administrative Law' in Edoardo Chiti & Bernardo Giorgio Mattarella (eds), *Global Administrative Law and EU Administrative Law. Relationships, Legal Issues and Comparison* (Springer-Verlag, Berlin 2011) 1-10
- Chiti E, 'EU and Global Administrative Organizations' in Edoardo Chiti & Bernardo Giorgio Mattarella (eds), *Global Administrative Law and EU Administrative Law. Relationships, Legal Issues and Comparison* (Springer-Verlag, Berlin 2011) 13-40
- Cassese S, 'Administrative Law Without the State? The Challenge of Global Regulation' (2005) 37 *International Law and Politics* 663-694
- Cassese S, *Global Administrative Law Cases and Materials* (University of Rome "La Sapienza" Public Law Institute 2006)
- Cassese S, 'What is Global Administrative Law and Why Study It?' in Sabino Cassese, Stefano Battini, Elisa D'Alterio, et al. (eds), *Global Administrative Law: An Italian Perspective* (European University Institute, Florence 2012) 1-24
- Cassese S, 'Governing the World' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016)
- Cassese S, & d'Alterio E, 'Introduction: the development of Global Administrative Law' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016)
- Casini L (a), 'Global Administrative Law Scholarship' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016)
- Casini L (b), 'The Expansion of the Material Scope of Global Law' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016)
- Copeland Dale, 'A Realist critique of the English School' 29 *Review of International Studies* (2003) 427-441
- Corry O, 'What is a (global) polity?' (2010) 36 *Review of International Studies* 157-180
- Craig P, 'Global networks and shared administration' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 153-174
- Craig P, *UK, EU and Global Administrative Law. Foundations and Challenges* (Cambridge University Press 2015)
- Dann P, 'The Global Administrative Law of development cooperation' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 415-435
- Kingsbury B, 'The Administrative Law Frontier in Global Governance' (2005) 99 *Proceedings of the Annual Meeting* (American Society of International Law) 143-153

- Kingsbury B, Krisch N, Stewart B, 'Foreword: Global Governance as Administration: National and Transnational Approaches to Global Administrative Law' (2005) 68 *Law and Contemporary Problems* 1-13
- Kingsbury B, Krisch N, Stewart B, 'The Emergence of Global Administrative Law' (2005) 68 *Law and Contemporary Problems* 15-61
- Kingsbury B, 'The Concept of 'Law' in Global Administrative Law' (2009) 20 *The European Journal of International Law* 23–57
- Koch C, 'Introduction: Globalization of Administrative and Regulatory Practice' (2002) 54 *Administrative Law Review* 409-414
- Krisch N, 'The Pluralism of Global Administrative Law' (2006) 17 *The European Journal of International Law* 247-278
- Lindseth P, 'Always Embedded Administration: The Historical Evolution of Administrative Justice as an Aspect of Modern Governance' in Christian Joerges, Bo Stråth and Peter Wagner (eds), *The Economy as a Polity: The Political Constitution of Contemporary Capitalism* (Routledge, London 2020) 306-354
- Mendes J, 'Administrative Law Beyond the State: Participation at the Intersection of Legal Systems' in Edoardo Chiti & Bernardo Giorgio Mattarella (eds), *Global Administrative Law and EU Administrative Law. Relationships, Legal Issues and Comparison* (Springer-Verlag, Berlin 2011) 111-132
- Möllers C, 'Constitutional foundations of global administration' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 107-130
- Murthy C, *Theories of World Governance. A Study in The History of Ideas* (The Catholic University of America Press, Washington 1999)
- Murray R (ed), *System, Society and the World. Exploring the English School of International Relations* (2nd edn, E-International Relations, Bristol 2015)
- Rene F, & Hernandez U, 'Global Administrative Law and the Global South' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 392-412
- Peter S, 'Environment, Law, and History. The Crossroads of Environmental History and Legal History (and other related fields)' (2015) <https://environmentlawhistory.blogspot.com/2015/10/peter-sand-on-karl-neumeyer-as.html>
- Rolland F, L'historicité du droit administratif français à l'épreuve de la pratique juridique, 2 *Revue Juridique de l'Ouest Année* (2007) 113-156 https://www.persee.fr/doc/juro_0990-1027_2007_num_20_2_2913#juro_0990-1027_2007_num_20_2_T1_0113_0000
- Savino M, 'Linkages Between Global Regimes and Interactions with Civil Society' in Sabino Cassese (ed), *Research Handbook on Global Administrative Law* (Edward Elgar Publishing, Massachusetts 2016) 131-154
- Schimmelfennig F, & Scholtz H, 'Legacies and Leverage: EU Political Conditionality and Democracy Promotion in Historical Perspective' (2010) 62 *Europe-Asia Studies* 443-460
- Schwarze J, 'Enlargement, the European Constitution, and Administrative Law' (2004) 53 *International & Comparative Law Quarterly* 969-984
- Weiss T, 'Governance, Good Governance and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges' (2000) 21 *Third World Quarterly* 795-814

